

Abdullah b. Abbas'ın Kıraat İlimindeki Yeri

Araştırma Makalesi

Geliş Tarihi: 21 Mart 2024 Kabul Tarihi: 19 Eylül 2024

✉ **Nesrişah Saylan**

Doç. Dr. / Assoc. Prof.

Fırat Üniversitesi / Fırat University

İlahiyat Fakültesi / Faculty of Theology

<https://ror.org/05teb7b63>

<https://orcid.org/0000-0002-5805-8630>

nsaylan@firat.edu.tr

Öz

Abdullah b. Abbas, kıraat ilminde ön plana çıkmış ve ikinci tabakadan kurrâ olan sahâbe arasında yer almıştır. Resûlullah'ın (s.a.s.) çocukluktan itibaren yanında olan İbn Abbas'a, Kur'an'ı ve hadisi öğrettiği nakledilmiştir. Özellikle teyzesi Meymûne'nin Hz. Peygamber'in eşi olması hasebiyle İbn Abbas'ın bazı gecelerde onun evinde kaldığı, arkasında defalarca namaz kıldığı ve tilavetini işittiği aktarılmıştır. Bu bağlamda Hz. Peygamber'den Kur'an'ı öğrenen ve onun kıraatini dinleyen İbn Abbas, Allah Resûlü'nün döneminde sûrelerin bir kısmını da ezberlemiştir. O, Hz. Peygamber'den sonra kıraat ilmini ilk tabakadan kurrâ olan Übey b. Ka'b, Zeyd b. Sâbit ve Abdullah b. Mes'ûd'dan arz yoluyla almıştır. İbn Abbas'ın kıraat ilminde yetkin olduğunu gösteren özelliklerinden birisi de kaynaklarda ona nisbet edilen kıraatlerin çok geniş bir şekilde yer almasıdır. Ona nisbet edilen bu kıraatler iki kısımda ele alınabilir. Birinci kısımda kıraat-i seb'a ve aşere imamların senedlerinde yer alan ve sahih kategorisinde değerlendirilen kıraatleridir. İkincisi ise sahih kıraatlerin dışında yer alan tefsir kabilinden, müteradif olarak naklettiği şâz kategorisinde yer alan okuyuşlarıdır. Kaynaklarda nakledilen bu kıraat vecihleri, çeşitli yönlerden ele alınarak âyetlerin te'vilinde ve tefsirinde kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kıraat, Kur'an, Abdullah b. Abbas, şâz Kıraat, Sahâbe.

* Bu makale CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Abdallah İbn Abbas' Place in the Science of Qira'at

Research Article

Received: 21 March 2024 Accepted: 19 September 2024

Abstract

Abdallah ibn Abbas came to the fore in the science of qira'at (Qur'ānic recitation) as well and was among the companions who were Qur'ān reciters (qurra) of the second-generation. It is reported that he taught the Quran and hadiths to Ibn Abbas, who had been with the Messenger of Allah since childhood. In particular, due to his aunt Maymunah bint al-Harith's being the wife of the Prophet, Ibn Abbas was also reported to have stayed some nights in the house of the Prophet, prayed behind him heaps of times, and heard the recitation of the Messenger of Allah. Ibn Abbas, who had learned the Qur'ān from the Prophet and listened to his recitation, also memorized some of the surahs during the time of the Messenger of Allah. He received the science of qira'at by way of ard (reciting in the master's presence) from Ubayy ibn Ka'b, Zayd ibn Thabit, and Abdullah ibn Mas'ud, who were Qur'an reciters (qurra) of the first generation. The extensive presence of narrations regarding recitation aspects attributed to Ibn Abbas in the sources is another indication that he was competent in the science of recitation. This study divides the recitation aspects cited in the sources into two parts. In the first part are the recitations included in the transmission chains of the Imams of Seven and Ten Recitations (qira'at al-sab'a and al-ashara) that are considered within the authentic category. The second is his recitations falling within the category of shaz qira'at, which he reports for commentating purposes as synonymous, and are outside the authentic recitations. These recitation aspects narrated in the sources were evaluated from various aspects and used in the interpretation and exegesis of the verses.

Keywords: Qira'at, Qur'an, Abdallah Ibn Abbas, Shaz Qira'at, Companions.

* This article is published under the CC BY-NC 4.0 licence.

Summary

The Prophet Muhammad (pbuh) memorized the verses of the Holy Qur'an, which were revealed gradually over twenty years through the intermediation of Gabriel, and made his companions read these verses in the sama (listening [to the master's recitation]) and ard (reciting in the master's presence) methods. While some of the companions memorized certain parts of the revelations, some others memorized all of them and came into prominence in the recitation and teaching of the Holy Qur'an. These companions, who learned the Holy Qur'an from the Messenger of Allah (pbuh) in person through reciting it in his presence, constitute the second circle after the Prophet in the chain of transmission (sanad) of the qira'at imams. One of these companions is Abdallah ibn Abbas. He has been known by the teknonyms (kunya) Abu al-Abbas and Ibn Abbas. His full name is Abdallah ibn Abbas ibn Abd al-Muttalib al-Qurayshi al-Hashimi. Abdallah ibn Abbas was reported to have been along with the Messenger of Allah from his childhood and been taught some words from the Qur'an and hadiths by the Prophet. In particular, due to his aunt Maymunah bint al-Harith's being the wife of the Prophet, Ibn Abbas was also reported to have stayed some nights in the house of the Prophet, prayed behind him heaps of times, and heard the recitation of the Messenger of Allah. In addition, the Prophet was reported as praying for Ibn Abbas, "O Allah, grant him understanding in religion and teach him the interpretation (of the Qur'an)." Blessed with the Prophet's prayer, his curiosity for science and his endeavor to learn enabled him to improve himself in many sciences. As a matter of fact, Ibn Abbas specialized in many fields of Islamic sciences such as the Qur'an, tafsir, hadith, fiqh, and the Arabic language, and due to his intellectual competence in these fields, he was called by epithets such as Baḥr al-ilm (the ocean of knowledge), Ḥibr al-umma (the scholar of the community), and Tarjuman al-Qur'an (the translator of the Qur'an).

Abdallah ibn Abbas came to the fore in the science of qira'at (Qur'anic recitation) as well and was among the companions who were Qur'an reciters (qurra) of the second-generation. Ibn Abbas, who had learned the Qur'an from the Prophet and listened to his recitation, also memorized some of the surahs during the time of the Messenger of Allah. He received the science of qira'at by way of ard (reciting in the master's presence) from Ubayy ibn Ka'b, Zayd ibn Thabit, and Abdullah ibn Mas'ud, who were

Qur'an reciters (qurra) of the first generation. In this context, Ibn Abbas stated that he preferred Zayd's reading in the majority of his recitation, but he took Ibn Mas'ud's recitation in ten or so places. Ibn Abbas trained many students in the field of the science of qiraat. His slave Darbas (d.?), Sa'id ibn Jubayr (d. 94/713 [?]), Ikrima ibn Khalid (d.?), and Abu Ja'far Yazid ibn al-Qa'qa' (d. 130/747-48) are some of his students who learned the science of qira'at from him.

The extensive presence of narrations regarding recitation aspects attributed to Ibn Abbas in the sources is another indication that he was competent in the science of recitation. These aspects of recitation attributed to him have been mentioned in a great many tafsir and qira'at sources from the early period to the present day. These recitation aspects cited in the sources are discussed in this study in two parts. In the first part are the recitations included in the transmission chains of the Imams of Seven and Ten Recitations (qira'at al-sab'a and al-ashara) that are considered within the authentic category. As a matter of fact, Abdallah ibn Abbas is included in the qira'at transmission chains of Nafi, Ibn Kathir, Hamza, Abu Amr, Abu Ja'far, and Ya'qub from among the Ten Reciters (qurra al-ashara). The second is his recitations falling within the category of shaz qira'at, which he reports for commentating purposes as synonymous and are outside the authentic recitations. These recitation aspects narrated in the sources were evaluated from various aspects and used in the interpretation and exegesis of the verses. In this sense, some of the recitation aspects attributed to Abdallah ibn Abbas, denoting the same meaning, did not cause any change in the meaning of the verse. As for some other reading aspects attributed to him, changing the meaning of the verse, they allowed the verse to be interpreted in different ways and added richness to its meaning. In addition, it has been pointed out that that these recitation aspects elucidate the meaning of the word, and by clarifying the ambiguity in the verse, they contribute to its understanding. In this way, the readings attributed to Ibn Abbas were quoted in many sources and used in the context of the relationship between qira'at and tafsir.

Giriş

Sahâbenin Kur'an'ın indirildiği ortama tanıklık etmesi, Hz. Peygamber'in âyetlerle ilgili açıklamasına ve yorumlamasına şahit olması, onların aktardığı rivâyetleri önemli kılmıştır. Kur'an ilimlerinde ön plana çıkan ve kendisinden birçok rivâyet nakledilen sahâbeden birisi de Abdullah b. Abbas'tır. Tam adı Ebü'l-Abbâs Abdullah b. Abbâs b. Abdülmuttalib el-Kureşî olan İbn Abbas, Nebi'nin (s.a.s.) amcasının oğludur. O, İbn Abbas ve Ebü'l-Abbâs künyesiyle tanınmıştır.¹ Mekke'de dünyaya gelen Abdullah b. Abbas'ın hicretten üç yıl öncesinde doğduğu aktarılmıştır.² Çoğunlukla Hz. Peygamber'in (s.a.s.) yanında çocuk yaştan itibaren kalmaya başlayan İbn Abbas'ın, onun sözlerini, fiillerini ve hareketlerini öğrendiği nakledilmiştir. Nitekim onun abdest almayı ve namaz kılmayı bizzat Allah Resûlü'nden öğrendiği bildirilmiştir. Ayrıca çocuk yaştayken Hz. Peygamber'in ona bazı kelimeleri ve hadisleri öğrettiği de ifade edilmiştir.³ Özellikle İbn Abbas'ın teyzesi Meymûne'nin Hz. Peygamber'in eşi olması hasebiyle, onun bazı gecelerde de Nebi'nin (s.a.s.) evinde kaldığı ve onun abdest suyunu hazırladığı ve Resûlullah'ın onun hakkında "Allah'ım onu dinde fakih kıl ve ona te'vili öğret" şeklinde dua ettiği aktarılmıştır.⁴

İbn Abbas, Hz. Peygamber'den sonra ise Übey b. Ka'b, Ali b. Ebû Tâlib, Abdullah b. Mes'ûd gibi ilmî yönden temayüz etmiş olan sahâbeden ders almış ve onlardan istifade etmiştir. Onun ilme olan merakı ve bu konudaki çabası tefsir, hadis, fıkıh ve Arap dili gibi İslâmî ilimlerde uzmanlaşmasını sağlamış ve bu sebeple İbn Abbas, "Bahru'l-ilim, Tercümânü'l-Kur'an, Hıbrü'l-ümme" gibi isimlerle şöhret bulmuştur.⁵

Abdullah b. Abbas ile ilgili birçok çalışma yapılmıştır. Bunlardan biri Bûşra Kayar'a ait *İbn Kesîr Tefsirinde Abdullah İbn Abbas'ın Rivâyetlerinin Tespiti ve Değerlendirilmesi* adlı yüksek lisans tezidir. Bir diğer çalışma ise Vühaybe Sufî'ye ait *Kırâatü İbn Abbâs Tevcihuhâ ve eseruhâ fi't-tefsiri-Sûrati'l-Fâtîha ve'l-Bakara ve Âl-i 'İmran enmûzecen* adlı Arapça yüksek

¹ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehabî, *Ma'rifetü'l-kurrâi'l-kibâr ale'l-tabakât ve'l-âsâr* (İstanbul: İSAM, 1995), 1/129-131.

² Ebü'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed b. Ali b. Yusuf b. el-Cezerî, *Gâyetü'n-nihâye fi tabakâti'l-kurrâ* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2006), 1/381.

³ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehabî, *Tabakâti'l-kurrâ* (Riyâd: Merkezü'l-Melik Faysal li'l-Buhûs ve'd-Dirâsâti'l-İslâmiyye, 1418/1997), 1/22

⁴ Zehabî, *Ma'rifetü'l-kurrâ*, 1/129-131.

⁵ Zehabî, *Ma'rifetü'l-kurrâ*, 1/129-130.

lisans tezidir. Bizim çalışmamızda ise Abdullah b. Abbas'a nispet edilen kıraatler tespit edilerek örneklerle izah edilmiş ve onun kıraat ilmindeki yeri ve önemi incelenmiştir.

1. Abdullah b. Abbas'ın Kıraat İlmindeki Hocaları ve Öğrencileri

Kur'an ilimleri konusunda sahâbe arasında büyük bir şöhrete sahip olan İbn Abbas, özellikle de kıraat ilmi alanında önde gelen isimlerden olmuştur. Nitekim İbn Abbas, ikinci tabakada kurrâ olarak isimlendirilen sahâbe arasında yer almıştır.⁶ Ayrıca onun Hz. Peygamber'in (s.a.s.) arkasında defalarca namaz kıldığı ve onun tilavetini işittiği rivâyet edilmiştir. Hz. Peygamber döneminde sûrelerin bir kısmını ezberleyen İbn Abbas'ın Resûlullah'tan sonra kıraat ilmini Übey b. Ka'b, Zeyd b. Sâbit ve Abdullah b. Mes'ûd'dan arz yoluyla aldığı nakledilmiştir.⁷ Nitekim İbn Abbas, kıraatinin çoğunu Zeyd b. Sâbit'ten aldığını ifade ederek kıraatteki kaynaklarından birinin Zeyd olduğuna işaret etmiştir.⁸ Bununla beraber İbn Abbas, başka bir ifadesinde de kıraatinin büyük kısmını Zeyd b. Sâbit'ten aldığını ancak on harf'te İbn Mes'ûd'un okuyuşunu tercih ettiğini belirtmiştir.⁹ İbn Abbas'ın buna benzer bir başka rivâyetinde ise onun Kur'an'ın okuyuşunda Zeyd b. Sâbit'in kıraatini tercih ettiği, on sekiz harf'te İbn Mes'ûd'un okuyuşunu aldığıdır.¹⁰ Ayrıca İbn Abbas'ın Alî b. Ebî Tâlib'den de arz yoluyla kıraat aldığı nakledilmiştir.¹¹

İbn Abbas, kıraat alanında birçok öğrenci yetiştirmiştir. Saîd b. Cübeyr (ö. 94/713 [?]), İkrime b. Hâlid (ö. ?), Ebû Ca'fer el-Kârî (ö. 130/747-48) ondan arz yoluyla kıraat alan talebeleridir.¹²

2. Abdullah b. Abbas'a İsnat Edilen Sahih ve Şâz Kıraatler

Abdullah b. Abbas'a atfedilen kıraatler iki kısımda ele alınabilir. Birinci kısımda kıraat-i aşere imamlarının senedlerinde yer alan ve sahih kategorisinde değerlendirilen kıraatleridir. İkincisi ise sahih kıraatlerin dışında yer alan tefsir kabilinden, müteradif olarak naklettiği okuyuşlardır. Bu okuyuşlar şâz kategorisinde değerlendirilmektedir. Mütevâtir yedi kıraat imamından Nâfi' b. Abdurrahman (ö. 169/785), İbn Kesîr (ö. 120/738), Hamza b. Habîb (ö. 156/773) ve Ebû Amr'ın (ö. 154/771); meşhur kıraat imamlarından Ebû Ca'fer el-Kârî ve Ya'kub el-Hadramî'nin (ö. 205/821)

⁶ Zehebî, Abdullah b. Abbas'ı ikinci tabakadan kurrâ sahâbe olarak zikretmiştir. Zehebî, *Ma'rîfetü'l-kurrâ*, 1/129-130.

⁷ Zehebî, *Tabakâtü'l-kurrâ*, 1/22.

⁸ Ebû Bekir Abdillâh b. Süleymân b. Eş'as b. Ebû Dâvûd es-Sicistânî, *Kitâbü'l-Mesâhif* (Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1423/2002), 1/168; İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-nihâye*, 1/382.

⁹ İbn Ebû Dâvûd, *el-Mesâhif*, 1/168.

¹⁰ İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-nihâye*, 1/382.

¹¹ İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-nihâye*, 1/381

¹² İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-nihâye*, 1/382.

kıraat senedlerinde Abdullah b. Abbas'ın yer aldığı görülmektedir. Nâfi' b. Abdurrahman'ın kıraati, Ebû Ca'fer el-Kârî ve Abdurrahmân b. Hürmüz el-A'rec tarikiyle Abdullah b. Abbas'a nisbet edilmektedir.¹³ İbn Kesîr'in okuyuşu; Mücâhid b. Cebr (ö. 103/721) tarikiyle;¹⁴ Hamza b. Habîb'in kıraati; İbn Ebû Leylâ, Saîd b. Cübeyr yoluyla İbn Abbas'a isnad edilmektedir.¹⁵ Ebû Amr'ın kıraatinin senedinde İbn Abbas, Mücâhid b. Cebr tarikiyle yer almaktadır.¹⁶ Ebû Ca'fer el-Kârî'nin kıraati İbn Abbas üzerinden Übey b. Ka'b'a nisbet edilmektedir.¹⁷ Ya'kub el-Hadramî'nin okuyuşu Saîd b. Cübeyr ve Mücâhid b. Cebr tarikiyle İbn Abbas'a isnad edilmektedir.¹⁸ Görüldüğü üzere İbn Abbas kıraat-i seb'a ve aşere imamlarının çoğunluğunun senedinde yer almaktadır.

Abdullah b. Abbas'a nisbet edilen birçok şâz kıraat bulunmaktadır. Nitekim İbn Cinnî'nin el-Muhteseb adlı eserinde İbn Abbas'a nisbet edilen kıraatlerin sayısının yüz yirmi olduğu nakledilmiştir.¹⁹ Bu okuyuşlar kıraat ve tefsir kaynaklarının çoğunda yer almaktadır. Bu konuyla ilgili

”يَأْتِيهَا النَّبِيُّ إِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ فَطَلَّقُوهُنَّ إِعْدَتِهِنَّ وَأَخْضُوا الْعِدَّةَ”²⁰ âyetinde geçen ”فَطَلَّقُوهُنَّ إِعْدَتِهِنَّ” ifadesi örnek verilebilir. İbn Abbas'ın mezkûr ifadeyi ”فَطَلَّقُوهُنَّ فِي قَبْلِ عِدَّتِهِنَّ” şeklinde okuduğu nakledilmiştir. Bu ifadeye göre anlam ”عند عِدَّتِهِنَّ” (iddet anında) şeklindedir.²¹

3. Abdullah b. Abbas'a Nisbet Edilen Kıraatlerin Biçimsel Yönü

Kaynaklarda Abdullah b. Abbas'a isnad edilen Kıraatlerin biçimsel yönü farklı şekillerden oluşmaktadır. Bunlar; kelimenin yapısındaki harf veya hareke farklılığı, vezin farklılığı, kelimenin tekil-çoğul, müennes-

¹³ Ebû Bekir Ahmed b. Mûsâ b. el-Abbas b. Mücâhid, *Kitâbü's-Seb'a fi'l-kirâât*, thk. Şevkî Dayf (Kahire: Dâru'l-Meârif, 1119), 54, 56.

¹⁴ İbn Mücâhid, *Kitâbü's-Seb'a*, 65.

¹⁵ İbn Mücâhid, *Kitâbü's-Seb'a*, 72.

¹⁶ İbn Mücâhid, *Kitâbü's-Seb'a*, 83-84.

¹⁷ Ebû Bekir Ahmed b. el-Hüseyn b. Mihrân el-İsbehânî, *el-Gâye fi'l-kirâati'l-'aşr* (Riyad: Dâru's-şevaf, 1990), 40.

¹⁸ İbn Mihrân, *el-Gâye fi'l-kirâati'l-'aşr*, 122.

¹⁹ Nesrişah Saylan, *İbn Cinnî'nin el-Muhteseb'inde Sahabeye Nisbet Edilen Kıraâtler* (İstanbul: Nida Yayınları, 2020), 86.

²⁰ et-Talâk 65/1.

²¹ Ebû Abdillâh Hüseyin b. Ahmed b. Hâleveyh, *Muhtasar fi şevâzi'l-Kur'an min kitâbi'l-bedî'* (Kahire: Mektebetü'l-Mütenebbî, ts.), 158; Ebû'l-Feth Os mân b. Cinnî el-Mevsilî, *el-Muhteseb fi tebyîni vücûhi şevâzi'l-kirâât ve'l-îzâhi anhâ*, thk. Alî en-Necdî Nâsîf-Abdülhalîm en-Neccâr - Abdülfettâh İsmâ'il Şelebî (Kahire: Meclîsü'l-A'lâ li's-Şuuni'l-İslâmiyye, 1994), 2/323; Ebû Abdillâh Muhammed b. Ebî Nasr el-Kirmânî, *Şevâzzü'l-kirâât*, thk. Şimrân el-Acelî (Beyrut: Müessesetü'l-Belâğ, ts.), 476; Ebû Hayyân Muhammed b. Yûsuf el-Endelüsî, *Bahru'l-muhît*, thk. Âdil Ahmed Abdü'l-Mevcûd - Alî Muhammed Muavvîd (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1993), 8/278.

müzekker olması, i'rab konumlarının farklı olması gibi vecihlerdir. Bu vecihlerin çoğu lehçesel farklılıkla izah edilmiştir. Bunları alt başlıklarla şu şekilde sıralayabiliriz:

3.1. İbn Abbas'ın Kıraatinde Kelimenin Yapısındaki Harf veya Hareke Farklılığı

Abdullah b. Abbas'a atfedilen kıraatlerin bir kısmı, kelimenin yapısındaki kök harflerin yer değiştirmesi şeklindedir. Bu konuyla ilgili "وَحَزَتْ" ve "حَجْرٌ" âyetinde geçen "حَجْرٌ" lafzı örnek verilebilir. Nakledildiğine göre İbn Abbas, zikri geçen ifadeyi "وَحَزَتْ حَزَجٌ" şeklinde okumuştur.²³ Kaynaklarda bu okuyuşun kelimenin kök harflerinin yer değiştirmesiyle oluştuğuna işaret edilerek "حَجْرٌ" lafzından türeyen, "حُجْرٌ", "رَجْحٌ", "حَرْجٌ", "جُزْحٌ" ifadelerinin "sıkıntı, darlık ve birleşme" manasında birleştiği bildirilmiştir. Bu bağlamda İbn Abbas'a nisbet edilen "حَزَجٌ" okuyuşu ile çoğunluğun okuyuşu olan "حَجْرٌ" kıraatinin anlam bakımından aynı olduğu ve her ikisinin de engelleme ve yasaklama manasına geldiği aktarılmıştır. Bu duruma benzer olarak "كَلِمٌ" ifadesi örnek verilmiştir. Bu ifadenin, "كَمَلٌ", "مَكَلٌ", "لَكَمٌ", "لَمَكٌ" gibi farklı biçimlerden oluştuğu ve bütün kelimelerin anlamının aynı olduğu belirtilmiştir.²⁴ Bu şekilde harflerin değiştirmesiyle oluşan ve aynı anlamı ifade eden bir diğer ifade ise "جَيْدٌ" ve "جَذْبٌ" lafızlarıdır.²⁵ İbn Cinnî, İbn Abbas'a atfedilen mezkûr kıraat vechini naklettikten sonra bir kelimenin kök harflerinin takdim ve te'hir edilmesiyle oluşan farklı şekillerdeki kavramlarının hepsinin doğrudan veya dolaylı olarak müşterek bir anlamda birleştiğine işaret etmiş ve lügat ilminde bunun "iştikâku'l-ekber" ifadesiyle isimlendirildiğini bildirmiştir.²⁶

İbn Abbas'a atfedilen okuyuşlardan kelimenin yapısındaki harf farklılığından oluşan kıraat vechiyle ilgili bir diğer örnek "فَادُعٌ لَنَا رَبِّكَ يُخْرِجُ لَنَا مِمَّا تُنْبِتُ" âyetinde geçen "وَفُومَهَا" ifadesidir. İbn Abbas'ın zikri geçen ifadeyi "وَفُومَهَا" şeklinde "ث" harfiyle okuduğu nakledilmiştir.²⁸ Kaynaklarda bu iki kıraat vechine göre anlamın değişmediği ve "جَدَفٌ" ifadesinde de buna benzer durumun olduğu "جَدَفٌ" kelimesinin onun yerine aynı manada kullanıldığı aktarılmıştır. Ayrıca Araplarda böyle bir kullanımın yaygın olduğu ve onların "ث" ve "ف" harflerini aynı ma-

²² el-Enâm 6/138.

²³ İbn Hâleveyh, *Muhtasar fi şevâzî'l-Kur'an*, 46; İbn Cinnî, *el-Muhteseb*, 1/231.

²⁴ İbn Cinnî, *el-Muhteseb*, 1/231.

²⁵ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekir el-Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'an ve'l-mübeyn lima tedammehû mine's-sünneti ve âyi'l-Furkan* (Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 2006), 9/44.

²⁶ İbn Cinnî, *el-Muhteseb*, 1/231

²⁷ el-Bakara 2/61.

²⁸ İbn Hâleveyh, *Muhtasar fi şevâzî'l-Kur'an*, 14; Kirmanî, *Şevâzî'l-kirâât*, 63.

nada birbirinin yerine kullanıldığı bildirilmiştir. Örneğin Araplar “قَامَ زَيْدٌ تُمَّ” ifadesinin yerine “قُمَّ عَمْرُو” cümlesini kullandıkları ancak “تُمَّ” şeklinde kullanımın daha yaygın olduğu belirtilmiştir. Nitekim “ث” ve “ف” harfiyle kullanılan “أَجْدَاثٌ” kelimesinin “أَجْدَافٌ” afzından daha çok yaygın olması da bu bağlamdadır.²⁹ İlk dönem dil âlimlerinden Ferrâ, söz konusu kıraat vecchini aktardıktan sonra Araplarda “ث” ve “ف” harflerinin birbirlerinin yerine kullanıldığı “المغافير المغافير”، “جَدَفَ جَدَثٌ”، “عَاثُورَ عَاثُورٌ”، “الأَثَافِي الأَثَافِي” şeklindeki ifadelerden örnek vererek izah etmiştir.³⁰ Kirmânî ise Temîm lehçesinde “وُثُومَهَا” ifadesinin yerine “وُثُومَهَا” lafzının kullanıldığını ifade ederek bu şekilde bir kullanımın nedenini lehçesel farklılıkla izah etmiştir.³¹

Abdullah b. Abbas’a nisbet edilen okuyuşlardan kelimenin yapısındaki hareketin farklılığıyla oluşan vecihle ilgili “مُدَّبِّبِينَ بَيْنَ ذَلِكَ”³² âyetinde geçen “مُدَّبِّبِينَ” ifadesi misal verilebilir. Nakledildiğine göre İbn Abbas, mezkûr ifadeyi “مُدَّبِّبِينَ”³³ şeklinde ikinci “ذ” harfini kesre ile okumuştur.³⁴ İbn Abbas’ın kıraatinin benzerinin Arap şiirinde kullanıldığına işaret edilerek kıraatin tevcihi Arap şiirinden örnek verilerek yapılmıştır. Nitekim “خِيَالٌ المَدَّبِّبُ” şeklindeki beyitte geçen “المَدَّبِّبُ” kelimesindeki “ذ” harfi kesreli olarak kullanılmıştır. İbn Abbas’ın “مُدَّبِّبِينَ” şeklindeki kıraatine göre mezkûr âyette geçen ifadenin kararlı olmayan, bir yerde sabit durmayan anlamına geldiği bildirilmiştir. Bu bağlamda âyette kastedilen anlam, münafıkların mü’minlerle müşrikler arasında tereddüt ettiği ve gizliden gizliye bir tarafa bazen de diğer tarafa gidip geldiğidir.³⁵ Râzî, tefsirinde söz konusu ifadeyle ilgili İbn Abbas’a nisbet edilen okuyuşu aktardıktan sonra âyetten kastedilenin kalpleri, dinleri veya görüşleri iman ile küfür arasında gidip gelenler olduğunu bildirmiştir.³⁶ Örnekte görüldüğü üzere İbn Abbas’a nisbet edilen okuyuş, kaynaklarda aktarılarak kıraatin delili Arap şiirinden örnek verilerek yapılmış ve söz konusu âyet kıraat vecchine göre yorumlanmıştır.

²⁹ İbn Cinnî, *el-Muhteseb*, 1/88.

³⁰ Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Ziyâd el-Ferrâ, *Me’âni l-Kur’an* (Beyrut: ‘Âlemü’l-Kutüb, 1983), 1/41.

³¹ Kirmânî, *Şevâzî l-karâât*, 63.

³² en-Nisâ 4/143.

³³ Kaynaklarda bu ifadeyle ilgili İbn Abbas’a nispet edilen “مُدَّبِّبِينَ” şeklinde “م” harfinin fethalı olmasıyla ilgili ikinci bir okuyuş zikredilmiştir. İbn Hâleveyh, *Muhtasar fî şevâzî l-Kur’an*, 36; Ebû’l-Kâsım Cârullah Mahmûd b. Ömer b. Ahmed ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf an hakâiki gavamizi’t-tenzil ve uyûni l-ekavil fî vucûhi’t-tevil* (Riyad: Mektebetü’l-‘Ubeykân, 1998), 2/167; Ebû Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer er-Razî, *Me’âtihu l-gayb* (Lübnan: Darü’l-Fikr, 1981), 11/86.

³⁴ Ebû’l-Beka Mühibbüddîn Abdillâh b. Hüseyin b. Abdillâh el-Ukberî, *l-râbü’l-kıraâti ş-şevâz* (Beyrut: ‘Âlemü’l-Kutüb, 1417/1996), 1/416.

³⁵ İbn Cinnî, *el-Muhteseb*, 1/203

³⁶ Râzî, *Me’âtihu l-gayb*, 11/86.

3.2. İbn Abbas'ın Kıraatinde Bazı Kelimelerin Farklı Vezin Sîgalasında Olması

Abdullah b. Abbas'a nisbet edilen okuyuşların bir kısmı, farklı fiil ve isim kalıplarından oluşmaktadır. Bu bağlamda “هَلْ أَنْتُمْ مُطَّلِعُونَ فَاطَّلِعْ”³⁷ âyeti örnek verilebilir. İbn Abbas'ın zikri geçen âyeti “هَلْ أَنْتُمْ مُطَّلِعُونَ فَاطَّلِعْ” şeklinde okuduğu aktarılmıştır.³⁸ İbn Abbas'ın kıraatine göre âyette anlam farklılığı oluşmuştur. Buna göre ifade “طَّلَعَ” vezniyle okunduğunda “belirmek, ortaya çıkmak” anlamına geldiği; “أَطَّلَعَ” vezniyle okunduğunda ise “yönelmek” manasında olduğu bildirilmiştir. İbn Abbas'ın kıraatine göre söz konusu ifadenin “siz buraya yöneliyor musunuz, o da yöneldi” manasına geldiği bildirilmiştir.³⁹ Bazı kaynaklarda ise söz konusu âyetin “أَطَّلَعَ” ve “طَّلَعَ” şeklinde farklı vezinlerle okunmasının mana üzerinde bir değişikliğe sebep olmadığı ve her iki okunuşta da âyetin anlamının aynı olduğu aktarılmıştır.⁴⁰

3.3. İbn Abbas'ın Kıraatinde Bazı Kelimelerin İ'rabla İlişkisi

İbn Abbas'a nisbet edilen okuyuşlardan i'rabla bağlantılı olarak kelimenin farklı konumlarda olması ilgili vecihler bulunmaktadır. Bu vecihlerden bir kısmı mübtedâ veya haber ile ilgilidir. Bu bağlamda “قَالُوا أَنْتُمْ لَكُمْ وَأَتَّبَعَكَ الْأَرْذَالُونَ”⁴¹ âyetinde geçen “وَأَتَّبَعَكَ” lafzıyla alakalı kıraat farklılığı misal verilebilir. İbn Abbas'ın kıraatinde zikri geçen “وَأَتَّبَعَكَ” lafzının “وَأَتَّبَعَكَ” şeklinde olduğu nakledilmiştir.⁴² Kaynaklarda İbn Abbas'ın kıraatiyle alakalı iki vecih zikredilmiştir. Birincisi âyetin takdirinin “أَنْتُمْ لَكُمْ” şeklinde olduğu ve “وَأَتَّبَعَكَ” lafzının mübtedâ olarak merfû; “الْأَرْذَالُونَ” ifadesinin ise haber konumunda olduğu bildirilmiştir. Buna göre âyetin anlamı “Sana tabi olanlar aşağılık kişilerden oluşuyor iken sana iman mı edelim” şeklindedir. İkinci vecih ise “وَأَتَّبَعَكَ” ifadesinin “أَنْتُمْ لَكُمْ نَحْنُ” lafzındaki zamire atfedilmesidir. Bu vecihe göre âyetin “وَأَتَّبَعَكَ” takdirinde olduğu, “الْأَرْذَالُونَ” kelimesinin “وَأَتَّبَعَكَ” ifadesinin sıfatı olduğu bildirilmiştir. Buna göre âyetin manası “Sana uyanlar aşağılık kişilerden oluşuyor iken biz sana iman mı edelim?” şeklindedir.⁴³ Bu

³⁷ es-Saffât 37/54-55.

³⁸ Ebû Muhammed b. Hammûş b. Muhammed Mekkî b. Ebû Tâlib el-Kaysî, *Müşkilü i'râbi'l-Kur'an*, thk. Yâsîn Muhammed es-Sivvâs (Dimeşk: Daru'l-memûn li't-Turâs, ts.), 2/236-237; Ebû Hayyân, *Bahru'l-muhît*, 7/346.

³⁹ İbn Cinnî, *el-Muhteseb*, 2/219.

⁴⁰ Ebû İshak İbrahim b. es-Serî b. Sehl ez-Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'an ve i'râbuh* (Beirut: Âlemü'l-kütüb, 1408/1988), 4/304; Mekkî b. Ebû Tâlib, *Müşkilü i'râbi'l-Kur'an*, 2/236-237; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 5/211.

⁴¹ eş-Şuarâ 26/111.

⁴² Ebû Hayyân, *Bahru'l-muhît*, 7/30.

⁴³ Kurtubî, *el-Câmi li ahkâmî'l-Kur'an*, 16/51.

konuyla ilgili bir diğer örnek “وَمَنْ عِنْدَهُ عِلْمُ الْكِتَابِ”⁴⁴ âyetidir. Nakledildiğine göre İbn Abbas, zikri geçen âyeti “وَمَنْ عِنْدَهُ عِلْمُ الْكِتَابِ” şeklindeki okumuştur. İbn Abbas'ın okuyuşuna göre âyetin manası “*Kitabı bilmesi onun lüt-fundan ve fazlındandır*” şeklindedir. Bu okuyuşta “عِلْمُ الْكِتَابِ” ifadesinin mütedâ olarak merfû, “مَنْ” harfinin ise hazfedilmiş bir habere müteallık olduğu belirtilmiştir. Bu durumun benzerinin “وَمِنْهُمْ أُمِّيُونَ”⁴⁵ âyetinde olduğuna da işaret edilerek söz konusu ifadenin i‘rab bakımından benzerliğini başka bir âyetle delillendirilmiştir.⁴⁶

İbn Abbas'a nisbet edilen okuyuşlarda i‘rabla ilgili olarak atıftan kaynaklanan yani bir ifadenin, başka bir kelimenin lafzına veya mahalline atfedilmesi sebebiyle oluşan vecihler de bulunmaktadır. Bu bağlamda “وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَىٰ وَهَارُونَ الْفُرْقَانَ وَضِيَاءَ”⁴⁷ âyetindeki “الْفُرْقَانَ وَضِيَاءَ” ifadesi misal verilebilir. Söz konusu âyette geçen “الْفُرْقَانَ وَضِيَاءَ” lafzının İbn Abbas'ın kıraatinde “و” harfi olmaksızın “الْفُرْقَانَ ضِيَاءَ” şeklinde olduğu nakledilmiştir.⁴⁸ Bu kıraate göre ifadenin hâl konumunda bulunduğu ve Arap kelâmında bu şekilde bir kullanımın yaygın olduğu bildirilmiştir.⁴⁹

Abdullah b. Abbas'a atfedilen okuyuşların bir kısmı ifadenin izâfetli veya nekrelî olmasıyla alakalıdır. “وَأَتَاكُمْ مِنْ كُلِّ مَا سَأَلْتُمُوهُ”⁵⁰ âyeti bu konuya misal verilebilir. Zikri geçen ifadenin İbn Abbas'ın kıraatinde “وَأَتَاكُمْ وَأَتَاكُمْ مِنْ كُلِّ مَا سَأَلْتُمُوهُ”⁵¹ şeklinde olduğu aktarılmıştır. Bu kıraate göre mef‘ûl‘ün lafız olarak zikredildiği ve takdirin “وَأَتَاكُمْ مَا سَأَلْتُمُوهُ أَنْ يُؤْتِيَكُمْ مِنْهُ” biçiminde olduğu belirtilmiştir. “وَأُوْتِيَتْ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ”⁵² âyetinde de buna benzer durumun söz konusu olduğuna işaret edilerek âyetin takdirinin “وَأُوْتِيَتْ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ شَيْءًا” şeklinde olduğu ve mezkûr âyetteki mef‘ûlün bilinmesi sebebiyle hazfedildiği ifade edilmiştir. Söz konusu kıraate göre âyetin “Ay, Güneş ve onların dışındaki birçok şey gibi ondan talepte bulunmadığınız her şeyden verilmiştir” manasında olduğu söylenilmiştir. Bu okunuşuna göre “مَا” edatının ism-i mevsûl konumunda olduğu aktarılmıştır. Buna göre âyet “İsteddiğiniz her şey verilmiştir” anlamına gelmektedir.⁵³

⁴⁴ er-Ra‘d 13/43.

⁴⁵ el-Bakara 2/78.

⁴⁶ İbn Cinnî, *el-Muhteseb*, 1/358.

⁴⁷ el-Enbiyâ 21/48.

⁴⁸ İbn Hâleveyh, *Muhtasar ft şevâzî'l-Kur'an*, 94; İbn Cinnî, *el-Muhteseb*, 2/64; Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 22/178.

⁴⁹ İbn Cinnî, *el-Muhteseb*, 2/64.

⁵⁰ İbrâhîm 14/34.

⁵¹ Kurtubî, *el-Câmi li ahkâmî'l-Kur'an*, 12/145.

⁵² en-Neml 27/23.

⁵³ Ebû Ca‘fer b. Cerîr Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmi‘u'l-beyân an te‘vîli ‘âyi'l-Kur'an* (Kahire: Dâru'l-Hicr, 2001), 13/684; Zeccâc, *Me‘âni'l-Kur'an*, 3/163.

Bu konuyla ilgili bir diğer örnek “يَا حَسْرَةَ عَلَى الْعِبَادِ”⁵⁴ âyetidir. Nakledildiğine göre İbn Abbas mezkûr âyeti “يَا حَسْرَةَ الْعِبَادِ” şeklinde⁵⁵ “حَسْرَةَ” lafzını muzâf olarak okumuştur.⁵⁶ Bu âyetle ilgili İbn Abbas’ın “يَا حَسْرَةَ عَلَى الْعِبَادِ” şeklinde “حَسْرَةَ” kelimesini tenvinsiz okuduğu nakledilmiştir.⁵⁷ İbn Abbas’ın “يَا حَسْرَةَ الْعِبَادِ” şeklindeki okuyuşuna göre iki vecih zikredilmiştir. Birinci vecih, mana bakımından “يَا قِيَامَ رَيْدٍ” ve “يَا جُلُوسَ عَمْرٍو” ifadeleri gibi “الْعِبَادِ” kelimesinin fâil konumunda olmasıdır. Bu veche göre âyetin anlamı “Kullar azabı gördüklerinde üzülürler” şeklindedir. İkinci vecih ise mana bakımından “الْعِبَادِ” kelimesinin mef’ûl konumunda olmasıdır.⁵⁸ Mushaf hattına muhâlif olduğu ifade edilen⁵⁹ İbn Abbas’ın bu kıraatine göre âyetin anlamında herhangi bir değişiklik olmadığı ifade edilmiştir. Nitekim Ferrâ bu duruma işaret ederek söz konusu âyetin tefsiri esnasında bazı kişilerin “يَا حَسْرَةَ الْعِبَادِ” şeklinde okuduğunu ve bu kıraate göre âyetin manasının değişmediğini belirtmiştir.⁶⁰

İbn Abbas’a nisbet edilen kıraatlerden bir kısmı kelimenin master konumunda olmasıyla ilgilidir. Bu bağlamda “سَخَّرَ لَكُمْ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ”⁶¹ âyetinde geçen “مِنَهُ” ifadesi örnek verilebilir. İbn Abbas’ın söz konusu ifadeyi “مِنَهُ” şeklinde şeddeli ve tenvinli olarak mansûb okuduğu aktarılmıştır.⁶² İbn Abbas’ın kıraatine göre “مِنَهُ” kelimesinin master olduğu⁶³ ve bunun delilinin de “وَسَخَّرَ لَكُمْ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا”⁶⁴ âyeti olduğu belirtilmiştir. Çünkü bütün nimetleri Allah’ın kullarına lüt-fettiğini ve bu ifadenin takdirinin “مَنْ عَلَيْهِمْ مِنْهُ” ifadesine benzediği bildirilmiştir. Ayrıca bu durumun benzerinin Arap kelâmında olduğu ifade edilerek “تَبَسَّسْتُ وَمِيصَّ الْبِرِّقِ” cümlesi örnek verilmiştir. Bu cümlede geçen “وَمِيصَّ” kelimesinin “تَبَسَّسْتُ” fiiliyle master konumunda mansûb olduğu ve mezkûr âyette de benzer durumun bulunduğu işaret edilerek “مِنَهُ” kelimesinin “وَسَخَّرَ لَكُمْ” ifadesiyle master olduğu nakledilmiştir.⁶⁴

⁵⁴ Yâsîn 36/30.

⁵⁵ Ebû Hayyân, *Bahru’l-muhît*, 7/318.

⁵⁶ Kirmânî, *Şevazzü’l-kirâât*, 400.

⁵⁷ İbn Hâleveyh, *Muhtasar fî şevâzî’l-Kur’an*, 125.

⁵⁸ İbn Cinnî, *el-Muhteseb*, 2/208.

⁵⁹ Kurtubî, *el-Câmi li ahkâmî’l-Kur’an*, 17/438.

⁶⁰ Ferrâ, *Me’âni’l-Kur’an*, 2/375.

⁶¹ el-Câsiye 45/13.

⁶² Ebû Ca’fer Ahmed b. Muhammed b. İsmâil en-Nehhâs, *Î’rabü’l-Kur’an* (Beyrut: Daru’l-Ma’rife, 2008), 968; İbn Cinnî, *el-Muhteseb*, 2/262; İbn Hâleveyh, *Muhtasar fî şevâzî’l-Kur’an*, 139; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 5/ 484; Kirmânî, *Şevazzü’l-kirâât*, 433.

⁶³ Nehhâs, *Î’rabü’l-Kur’an*, 968; Kurtubî, *el-Câmi li ahkâmî’l-Kur’an*, 19/149.

⁶⁴ İbn Cinnî, *el-Muhteseb*, 2/262.

3.4. İbn Abbas'ın Kıraatinde Bazı Kelimelerin Tekil veya Çoğul Kalıbında Olması

İbn Abbas'a atfedilen kıraatlerde kelimenin tekil veya çoğul kalıbında olmasıyla ilgili vecihler bulunmaktadır. “فَادْخُلِي فِي عِبَادِي”⁶⁵ âyeti bu konuyla alakalı örneklerdendir. İbn Abbas'ın okuyuşunda mezkûr âyetin “فَادْخُلِي فِي عِبَادِي” şeklinde olduğu nakledilmiştir.⁶⁶ Bu kıraate göre ifadenin lafız olarak tekil, mana olarak çoğul sîgasında olduğu bildirilmiştir. Mezkûr kıraate göre kelimenin tekil olmasının anlam bakımından bir genişlik veya darlık ifade etmediği ve söz konusu lafızdan kastedilen mananın kullukta tek olduğu ve kulluk noktasında aralarında bir ihtilafın olmadığıdır. Bu durumun benzerinin Allah Resûlü'nün “وَهُمْ يَدُّ عَلَى مَنْ سِوَاهُمْ” “Onlar diğerlerine karşı el birliği içerisindedirler” sözünde olduğuna işaret edilmiştir.⁶⁷ Ayrıca İbn Abbas'a nisbet edilen kıraatin âyette kastedilen anlamı desteklediği ifade edilmiştir. Nitekim Kurtubî, âyette kastedilen anlamın “kullarımın bedenleri” olduğunu bildirdikten sonra bu manayı Abdullah b. Abbas'ın kıraatıyla desteklemiştir.⁶⁸ Bu konuyla ilgili bir diğer örnek “فَقَتْرَى الْوُدُقَ يَخْرُجُ مِنْ خِلَالِهِ”⁶⁹ âyetinde geçen “مِنْ خِلَالِهِ” ifadesiyle ilgili kıraat farklılığıdır. Nakledildiğine göre söz konusu ifade İbn Abbas'ın kıraatinde “مِنْ خَلِيهِ” şeklindedir.⁷⁰ İbn Abbas'ın okuyuşuna göre zikri geçen ifadenin “خِلَالِ” lafzının müfredi olduğunu belirtilmiştir. “جِبَالٌ” kelimesinin tekilinin “جِبَلٌ” kelimesinin müfredinin “دَائِرٌ” olması gibi “خِلَالِ” lafzının müfredinin de “خَلَلٌ” kelimesidir.⁷¹ İlk dönem dil âlimlerinden Nehhâs (ö. 338/950), söz konusu âyetin tefsiri esnasında İbn Abbas'a atfedilen kıraati aktardıktan sonra “خَلَلٌ” kelimesinin “خِلَالِ” lafzının müfredi olduğuna işaret etmiş ve kıraatin câiz olduğunu belirtmiştir.⁷²

3.5. İbn Abbas'ın Kıraatinde Bazı Kelimelerin Müzekker veya Müennes Olması

İbn Abbas'a atfedilen kıraatlerde fiillerin müennes veya müzekker olmasıyla alakalı vecihler de bulunmaktadır. Bu konuyla ilgili “وَلَوْ لَمْ تَمْسَسْهُ”⁷³ âyeti örnek verilebilir. İbn Abbas'ın okuyuşunda “لَمْ تَمْسَسْهُ” fiilinin

⁶⁵ el-Fecr 89/29.

⁶⁶ İbn Hâleveyh, *Muhtasar fi şevâzî'l-Kur'an*, 174; Ukberî, *İ'râbü'l-kirâati's-şevâz*, 2/712; Ebû Hayyân, *Bahru'l-mühîd*, 8/467.

⁶⁷ İbn Cinnî, *el-Muhtesab*, 2/360-361.

⁶⁸ Kurtubî, *el-Câmi li ahkâmi'l-Kur'an*, 22/287.

⁶⁹ er-Rûm 30/48.

⁷⁰ Nehhâs, *İ'râbü'l-Kur'an*, 745; Kirmânî, *Şevâzî'l-kirâât*, 376; İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-veciz*, 4/342.

⁷¹ İbn Cinnî, *el-Muhtesab*, 2/164

⁷² Nehhâs, *İ'râbü'l-Kur'an*, 745.

⁷³ Nûr 24/35.

“ي” harfiyle “وَلَوْ لَمْ يَمْسَسْهُ نَارٌ” şeklinde müzekker olduğu nakledilmiştir.⁷⁴ Kaynaklarda İbn Abbas’a atfedilen mezkûr kıraat nakledildikten sonra fiilin müzekker olarak okunmasının iki açıdan daha uygun olduğu belirtilmiştir. Birincisi müenneslik âlâmetinin hakiki olmamasıdır. İkincisi ise “ه” zahirinin fasl olmasıdır. Bu durumun benzerinin “وَأَخَذَ الَّذِينَ ظَلَمُوا”⁷⁵ ve “الطَّيْحَةُ”⁷⁶ âyetinde olduğuna işaret edilerek söz konusu âyette fiilin müzekker okunmasının “الطَّيْحَةُ” kelimesinin müennesliğine rağmen câiz olduğu bildirilmiştir.⁷⁶

3.6. İbn Abbas’ın Kıraatında Bazı Kelimelerin Ma‘lûm veya Meçhûl Sîgasında Olması

İbn Abbas’a nisbet edilen okuyuşlarda fiillerin ma‘lûm veya meçhûl kalıbında olmasıyla ilgili vecihler bulunmaktadır. Bu konuyla ilgili “وَأُخْرَى”⁷⁷ âyetinde geçen “يُرُونَهُمْ” ifadesi örnek verilebilir. İbn Abbas’ın söz konusu ifadeyi “ي” harfinin zammesi ile “يُرُونَهُمْ” şeklinde meçhûl okuduğu aktarılmıştır.⁷⁸ Kaynaklarda İbn Abbas’a nisbet edilen okuyuşun mana bakımından güzel olduğu belirtilmiştir. Bu bağlamda İbn Cinnî, mezkûr âyetteki fiilin “رَأَيْتُ أَرِي” veznindeki kullanımı “رَأَيْتُ أَرِي” şeklindeki kullanımından kesin ve emin olma konusunda daha kuvvetli olduğunu belirtmiştir. “أَرِي أُنْ سَبِكُونُ” denildiğinde zanni bir bilgi ifade etmektedir. Ancak “أَرِي أُنْ سَبِكُونُ” ifadesi ise gerçekleştirmek, haber vermek manasında kesin bir bilgiyi bildirmektedir. Yani kişi bir haberi naklederken “أَرِي” ifadesini kullanıyorsa bu kesin bir bilgiyle haber verdiğini göstermektedir. Nitekim mezkûr âyette geçen “يُرُونَهُمْ وَمِثْلِيهِمْ” ifadesinde anlam aynı şekildedir. Buna göre âyette “Onların sayısı gerçekte olmasa bile onlara iki katıymış gibi gösteriliyor, tasvir ediliyor” anlamı vardır.⁷⁹

“أَنْ يَغُلُّ”⁸⁰ âyetinde yer alan “أَنْ يَغُلُّ” ifadesi bu konuyla alakalı örneklerdendir. Nakledildiğine göre İbn Abbas “أَنْ يَغُلُّ” ifadesini ma‘lûm kalıbında okumuş ve bu ifadenin meçhûl okunmasını kabul etmeyerek bu kıraati eleştirmiştir. O, Allah tarafından gönderilen elçilere ihanet edildiğini, onların öldürüldüğünü bildirdikten sonra münâfikların da aynı şekilde Allah Resûlü’ne (s.a.s.) Bedir savaşından sonra iftirada bulunarak ga-

⁷⁴ İbn Hâleveyh, *Muhtasar fî şevâzî l-Kur’an*, 104; Nehhâs, *l-râbu l-Kur’an*, 652.

⁷⁵ Hûd 11/67.

⁷⁶ İbn Cinnî, *el-Muhtesab*, 2/111; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 4/307; Kurtubî, *el-Câmi li ahkâmi l-Kur’an*, 15/265.

⁷⁷ Âl-i İmrân 3/13.

⁷⁸ İbn Hâleveyh, *Muhtasar fî şevâzî l-Kur’an*, 26; İbn Atiyye, *el-Muharraru l-vecîz*, 1/406; Kirmânî, *Şevâzî l-kurâât*, 108; Ukberî, *l-râbu l-kurââtî ş-şevâz*, 1/306; Kurtubî, *el-Câmi li ahkâmi l-Kur’an*, 5/42.

⁷⁹ İbn Cinnî, *el-Muhtesab*, 1/154-155.

⁸⁰ Âl-i İmrân 3/161.

nimetlerden bir şeyler aldığı hususunda onu suçlamaları üzerine mezkûr âyetin nazil olduğunu belirtmiştir.⁸¹ Örnekte görüldüğü üzere İbn Abbas, mezkûr ifadenin ma'lûm olarak okunmasının delilini âyetin nüzul sebebiyle yapmış ve âyeti bu okuyuşa göre yorumlamıştır.

4. İbn Abbas'ın Kıraatinde Bazı Kelimelerin Lehçesel Farklılıklardan Oluşması

İbn Abbas'a atfedilen okuyuşlarda lehçe farklılığından kaynaklanan vecihler de bulunmaktadır. “إِنَّكُمْ وَمَا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ حَصَبٌ جَهَنَّمَ”⁸² âyetinde geçen “حَصَبٌ” kelimesi bu konuyla ilgili örneklerdendir. İbn Abbas'ın zikri geçen ifadeyi fethalı “ض” harfiyle “حَصَبٌ” şeklinde okuduğu nakledilmiştir.⁸³ Ayrıca İbn Abbas'ın “حَصَبٌ” şeklinde “ض” harfinin sâkin okuduğu da aktarılmıştır.⁸⁴ İbn Abbas'a atfedilen bu kıraatin lehçesel farklılıktan kaynaklandığı ve “حَصَبٌ”, “حَصَبٌ” ifadelerinin odun manasında kullanıldığı bildirilmiştir.⁸⁵ Bu konuyla ilgili bir diğer örnek “فَجَعَلَهُمْ جُدَادًا إِلَّا كَبِيرًا”⁸⁶ âyetinde geçen “جُدَادًا” ifadesidir. İbn Abbas'ın söz konusu ifadeyi “جُدَادًا” şeklinde “ج” harfini fethalı okuduğu aktarılmıştır.⁸⁷ Mezkûr ifadedeki “ج” harfinin “جُدَادًا”⁸⁸, “جُدَادًا” ve “جُدَادًا”⁸⁹ şeklinde üç farklı harekeyle okunmasının nedeni lehçesel farklılıkla izah edilmiştir.⁹⁰ Bu okuyuşlar arasında zammeli okuyuşun evlâ olduğu ifade edilmiştir. Örneğin Taberî, bu kıraatler arasında evlâ olanın “ج” harfinin zammesi ile “جُدَادًا” şeklindeki okunuş olduğunu bildirmiştir. Müfessir, bunun nedenini de ki-

⁸¹ Ebü'l-Fazl Celâlüddin Abdîrahmân b. Ebî Bekir es-Süyûtî, *ed-Dürü'l-mensûr fi'l-tefsîr bi'l-me'sûr*, thk. Abdullâh b. Abdülmuhsin et-Türkî (Kahîre: Merkez-ü Hicr li'l-Buhus ve'd-Diraseti'l-'Arabiyye ve'l-İslamiyye, 1424/2003), 4/92.

⁸² el-Enbiyâ 21/98.

⁸³ Ferrâ, *Me'âni'l-Kur'an*, 2/212; Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 6/413; Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 22/224; Kurtubî, *el-Câmi li ahkâmi'l-Kur'an*, 14/291.

⁸⁴ Kirmânî, *Şevâzî'l-kirâât*, 322; Ukberî, *İ'rabu'l-kirââti's-şevâz*, 2/118.

⁸⁵ Ferrâ, *Me'âni'l-Kur'an*, 2/212; Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 6/413; İbn Cinnî, *el-Muhteseb*, 2/66-67; Kurtubî, *el-Câmi li ahkâmi'l-Kur'an*, 14/291.

⁸⁶ el-Enbiyâ 21/58.

⁸⁷ İbn Hâleveyh, *Muhtasar fi şevâzî'l-Kur'an*, 94; Kurtubî, *el-Câmi li ahkâmi'l-Kur'an*, 14/218; Ebü Hayyân, *Bahru'l-muhît*, 6/301.

⁸⁸ Kisâî dışındaki kıraât âlimleri bu kelimeyi “ج” harfinin zammesi ile okumuştur. İbn Mücâhid, *Kitâbü's-seb'a*, 429; Ebü Alî el-Hasen b. Abdilgaffâr el-Fârisî, *el-Hüce li'l-kurrâi's-seb'a* (Beyrut: Dâru'l-Me'mûn li't-Türâs, 1991), 5/257-258; Mekki b. Ebü Tâlib, *el-Keşf'an vucûhi'l-kirââti's-seb ve ilelîhâ ve hiccîhâ* (Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 1997), 2/112; Ebü'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed b. Alî el-Cezerî, *en-Neşr fi'l-kirââti'l-aşr*; thk. Alî Muhammed Dabbâ' (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts), 2/324; Ahmed b. Muhammed el-Bennâ ed-Dimyâtî, *İthâf-ü fudalâi'l-beşer fi'l-kirââti'l-erbeate aşer* (Beyrut: Daru'l-Kutübî'l-İlmiyye, 2011), 393.

⁸⁹ Kisâî, İbn Muhaysin ve A'meş'in kıraatlerinin de bu şekilde olduğu nakledilmiştir. İbn Mücâhid, *Kitâbü's-Seb'a*, 429; Ebü Alî el-Fârisî, *el-Hüce*, 5/257-258; Mekki b. Ebü Tâlib, *el-Keşf*, 2/112; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/324; Bennâ, *İthâf*, 393.

⁹⁰ İbn Cinnî, *el-Muhteseb*, 2/64.

raat âlimlerinin çoğunluğunun bu görüşü tercih etmesiyle açıklamıştır.⁹¹ Kurtubî de aynı şekilde zammeli okuyuşun kesreli okuyuştan daha fasih olduğunu bildirmiştir.⁹²

5. İbn Abbas'ın Kıraatinin Tefsir Amaçlı Kullanılması

İbn Abbas'a nisbet edilen kıraatlerin bir kısmının âyetin tefsiri kabilinden olduğu ifade edilmiştir. Sözelimi “فَلَمَّا حَرَ تَبَيَّنَتِ الْجِنَّ”⁹³ âyetinde geçen “تَبَيَّنَتِ الْجِنَّ” ifadesi bu duruma örnek verilebilir. İbn Abbas'ın söz konusu ifadeyi “تَبَيَّنَتِ الْإِنْسُ” şeklinde okuduğu nakledilmiştir.⁹⁴ Mezkûr kıraate göre âyetin anlamı “İnsanlar anladılar ki cinlerin gaybtan haberleri olsaydı onlar aşağılayıcı azab içinde bulunmazlardı” şeklindedir. İlk dönem dil âlimlerinden Ferrâ, âyetin bu şekilde yorumlanmasını İbn Abbas'ın kıraatinden delil getirerek desteklemiştir. Ferrâ, İbn Abbas'ın mezkûr âyeti “تَبَيَّنَتِ الْإِنْسُ الْجِنَّ” şeklinde okuduğunu aktarmıştır.⁹⁵ Nehhâs, söz konusu âyetle ilgili görüşleri aktardıktan sonra İbn Abbas'ın kıraatini naklederek bu okuyuşun âyetin tefsiri kabilinden olduğunu belirtmiştir.⁹⁶ Görüldüğü üzere İbn Abbas'a atfedilen okuyuş, tefsir kaynaklarında zikredilerek âyetin açıklamasına katkıda bulunulmuştur.

İbn Abbas'a atfedilen kıraatler, âyetten kastedilen mananın hücceti konusunda delil olarak kullanılmıştır. Bu bağlamda “وَشَاوَرَهُمْ فِي الْأَمْرِ”⁹⁷ âyeti örnek verilebilir. İbn Abbas'ın kıraatinde mezkûr âyetin “وَشَاوَرَهُمْ فِي بَعْضِ الْأَمْرِ” şeklinde olduğu nakledilmiştir. Buna göre âyetin anlamı “İşlerin bir kısmında onlarla istişare et” şeklindedir. Arap kelâmında buna benzer ifadelerin kullanıldığı belirtilerek “شَرِبْتُ مَائَكَ” ve “أَكَلْتُ طَعَامَكَ” lafızları zikredilmiş ve bunlardan kastedilen anlamın “شَرِبْتُ بَعْضَهُ” ve “أَكَلْتُ بَعْضَهُ” olduğunu bildirilmiştir. Bu bağlamda İbn Abbas'ın “وَشَاوَرَهُمْ فِي الْأَمْرِ” okuyuşuna göre de anlamın aynı olduğu, yüce Allah'ın Hz. Peygamber'e bütün işlerde istişare edilmesini emretmediğini ve bu ifadede kastedilenin dinî işlerin bir kısmı olduğu bildirilmiştir.⁹⁸ Örnekte görüldüğü üzere İbn Abbas'a atfedilen kıraat, âyetten kastedilen manayı destekleyerek âyetin anlaşılmasına katkıda bulunmuştur.

İbn Abbas'a nisbet edilen kıraatlerin bir kısmı âyetin anlamını etkileyerek farklı manalar oluşturmaktadır. Bu konuyla ilgili “جَنَاحَ الدَّلِّ”⁹⁹ âyeti örnek verilebilir. İbn Abbas'ın kıraatinde zikri geçen âyetin “جَنَاحَ الدَّلِّ” şeklinde

⁹¹ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 16/293-294.

⁹² Kurtubî, *el-Câmi li ahkâmi'l-Kur'an*, 14/218.

⁹³ es-Sebe 34/14.

⁹⁴ İbn Cinnî, *el-Muhteseb*, 2/188.

⁹⁵ Ferrâ, *Me'âni'l-Kur'an*, 2/357.

⁹⁶ Nehhâs, *Î'râbu'l-Kur'an*, 787.

⁹⁷ Âl-i İmrân 3/159.

⁹⁸ İbn Cinnî, *el-Muhteseb*, 1/175-176

⁹⁹ İsrâ 17/24.

olduğu aktarılmıştır.¹⁰⁰ Kıraat-i seb‘a imamlarından Âsım’ın okuyuşunun da bu şekilde olduğu nakledilmiştir.¹⁰¹ Kaynaklarda bu iki kıraatin farklı manaları oluşturduğuna işaret edilmiştir. Bu bağlamda “الدَّلَّ” okunuşuna göre kelimenin “hayvanlarda gücün zıddı zayıflık” manasına geldiği; “الدَّلَّ” şeklinde zammeli okunuşta ise kelimenin “insanlarda izzetin, yüceliğin zıddı alçalmak” anlamında kullanıldığı ifade edilmiştir. Bu şekilde zammeli okuyuşun insanlar, kesreli vechin hayvanlar için olduğu belirtilerek bu iki kıraatin anlam bakımından farklı olduğu aktarılmıştır. Çünkü insanın görevli olduğu şey hayvanın görevli olduğu şeyden daha büyüktür. Bu nedenle insanın kuvvetli olması sebebiyle zammeli okuyuş; hayvanın zayıflığından dolayı kesreli okuyuş tercih edilmiştir.¹⁰² Bu konuyla ilgili bir diğer örnek “حَفَّتِ الْمَوَالِي”¹⁰³ âyetidir. İbn Abbas, mezkûr âyeti “حَفَّتِ الْمَوَالِي” şeklinde “خ” harfini fethalı ve “ت” harfini kesreli okumuştur.¹⁰⁴ “مِنْ وَرَائِي” ifadesi “arkamdan gelen” anlamını içermektedir. Buna göre âyet “Arkamdan gelen amcaoğullarım ve ehlim azaldı” manasındadır.¹⁰⁵ Nehhâs, âyetin kıraate göre bu şekilde yorumlanmasını kabul etmediğini belirtmiştir. Ona göre Hz. Zekeriyya’nın yaşıyorken ben öldükten sonra arkamdan gelen ehlim azaldı, ifadesinin kullanılması doğru değildir. Ancak bu ifadede kastedilen mana Hz. Zekeriyya’nın öldükten sonra değil o anki vakitle ilgili düşüncesidir.¹⁰⁶ Zemahşerî ise mezkûr kıraate göre âyetin iki şekilde yorumlanacağını ifade etmiştir. Bunlardan birincisi “مِنْ وَرَائِي” ifadesi “Benden sonra, arkamdan gelen” anlamında olduğudur. Buna göre âyetin anlamı “Onlar benden sonra azaldılar ve dini ayakta tutan kimse kalmadı” şeklinde olmaktadır. Bu sebeple Hz. Zekeriyya, yüce Allah’tan onları bir veli ve dost ile takviye etmesini istemiştir. İkincisi ise “مِنْ وَرَائِي” ifadesi “Benden önce” anlamına gelmektedir. Buna göre anlam “Onların Hz. Zekeriyya’dan önce ölmesi ve Hz. Zekeriyya kendisini destekleyecek kimsenin kalmaması üzerine yüce Allah’tan bir veli ve dost ile takviye etmesini istemiştir” şeklinde olmaktadır.¹⁰⁷

¹⁰⁰ Taberî, *Câmi ‘u’l-beyân*, 14/552-553; İbn Hâleveyh, *Muhtasar fî şevâzî ‘l-Kur ‘an*, 79; İbn Atiyye, *el-Muharraru ‘l-vecîz*, 3/449; Kurtubî, *el-Câmi ‘ li ahkâmi ‘l-Kur ‘an*, 13/60; Ebû Hayyân, *Bahru ‘l-muhîr*, 6/26.

¹⁰¹ Ferrâ, *Me ‘âni ‘l-Kur ‘an*, 2/122; Taberî, *Câmi ‘u’l-beyân*, 14/552-553; İbn Atiyye, *el-Muharraru ‘l-vecîz*, 3/449; Kurtubî, *el-Câmi ‘ li ahkâmi ‘l-Kur ‘an*, 13/60.

¹⁰² İbn Cinnî, *el-Muhteseb*, 2/18; İbn Atiyye, *el-Muharraru ‘l-vecîz*, 3/449; Kurtubî, *el-Câmi li ahkâmi ‘l-Kur ‘an*, 13/60.

¹⁰³ Meryem 19/5.

¹⁰⁴ Ferrâ, *Me ‘âni ‘l-Kur ‘an*, 2/161; Taberî, *Câmi ‘u’l-beyân*, 15/457; Nehhâs, *İ‘rabu ‘l-Kur ‘an*, 558; Ebû Hayyân, *Bahru ‘l-muhîr*, 6/165.

¹⁰⁵ İbn Cinnî, *el-Muhteseb*, 2/37-38.

¹⁰⁶ Nehhâs, *İ‘rabu ‘l-Kur ‘an*, 558.

¹⁰⁷ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 4/6. (Râzî de mezkûr kıraate göre âyetin tevlini benzer şekilde yapmıştır. Râzî, *Mefâtihu ‘l-gayb*, 21/181-182).

İbn Abbas'a nisbet edilen okuyuşların bir kısmı ise âyetin anlamında değişikliğe sebep olmayarak aynı manayı ifade etmektedir. “أَوْ أَتَارَةً مِنْ عِلْمٍ”¹⁰⁸ âyetinde yer alan “أَتَارَةً” kelimesiyle ilgili kıraat bu konuya misal verilebilir. “أَتَارَةً” kelimesinin İbn Abbas'ın kıraatında elif harfi olmaksızın “أَتْرَةً” şeklinde olduğu aktarılmıştır. Ferrâ, bu okunuşa göre anlamın önceki kitaplardan nakledilen şeyler ve arta kalan bilgi olduğunu belirttiği sonradan bu okuyuşların hepsinin aynı manada olduğunu bildirmiştir.¹⁰⁹ Nehhâs, aynı şekilde söz konusu lafızla ilgili kıraat vecihlerinin tümünün aynı anlama geldiğini ifade etmiştir.¹¹⁰

6. İbn Abbas'ın Kıraatıyla İlgili Yapılan Bazı Tenkitler

İbn Abbas'a atfedilen kıraatlerin bir kısmı İmâm Mushafî'na muhalif olduğu, anlam açısından uygun olmadığı, Arap dili ve kurallarına uymadığı gibi gerekçelerle tenkit edilmiştir. “حَتَّىٰ إِذَا اسْتَيْسَسَ الرُّسُلُ وَظَنُّوا أَنَّهُمْ قَدْ كُذِّبُوا جَاءَهُمْ”¹¹¹ âyetindeki “كُذِّبُوا” ifadesi bu konuyla ilgili örneklerdendir. Âyetin anlamı “Nihâyet peygamberler ümitlerini yitirip de kendilerinin yalancı sayıldıklarını anladıkları sırada” şeklindedir. Söz konusu ifadedeki “ذ” harfi şeddeli ve şeddesiz olarak iki şekilde okunmuştur.¹¹² “كُذِّبُوا” okuyuşuna göre âyet “Peygamberler kavimlerinin iman etmelerinden ümitlerini kesip ve ümmetlerinin kendilerini yalanladıklarını, artık bundan sonra onların iman etmeyeceklerini iyice anladılar, kesin olarak bildiler” anlamına gelmektedir. Şeddesiz okuyuşa göre ise “Peygamberler kavimlerinden kendilerini yalanlayan kimselerin kendilerini doğrulamalarından ümitlerini kestikleri zaman kavimlerinden kendilerine iman eden kimselerin şiddetli bela ve musibetlerden ve zaferin, yardımın gecikmesinden dolayı kendilerinin yalancı durumuna düşürüldüklerini zannettiler” anlamına gelmektedir.¹¹³

Taberî'nin naklettiği rivâyette ise söz konusu ifadenin İbn Abbas'ın kıraatine göre şeddesiz olmasını Urve b. Zübeyr'in (ö. 94/713) Hz. Aişe'ye sorduğunu, Hz. Aişe'nin ise bu kıraati kabul etmeyerek zikri geçen ifadenin “كُذِّبُوا” şeklinde şeddeli okunması gerektiğini bildirmiş ve şöyle demiştir: “Ben Allah'a sığınırım. Allah (c.c.), Hz. Peygamber'ine hangi

¹⁰⁸ el-Ahkâf 46/4.

¹⁰⁹ Ferrâ, *Me'âni'l-Kur'an*, 3/50.

¹¹⁰ Nehhâs, *Î'rabu'l-Kur'an*, 978-979.

¹¹¹ Yûsuf 12/110.

¹¹² Nâfi', Ebû Amr, İbn Kesîr, ve İbn Âmir zikri geçen lafız “كُذِّبُوا” şeklinde şeddeli olarak okumuşlardır. Âsım, Hamza ve Kisâî ise “كُذِّبُوا” biçiminde şeddesiz okumuşlardır. İbn Mücâhid, *Kitâbü's-seb'a*, 351-352; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/296.

¹¹³ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, 13/392-399; Ebû Alî el-Fârisî, *el-Hücce*, 4/ 441-444; Mekî b. Ebû Tâlib, *el-Keşf*, 2/15-16; Begavî, *Me'âlimü'l-tenzîl*, 4/286; Râzî, *Mefâtihü'l-gayb*, 18/230-231; Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an*, 11/471-473; Ebû Hayyân, *Bahru'l-muhît*, 5/347-348; Mehmet Ünal, *Kur'an'ın Anlaşılmasında Kıraat Farklılıklarının Rolü* (Ankara: Fecr Yayınları, 2005), 182-184.

vaatte bulunmuşsa o, ölmeden önce vadedilen şeyin kesin olarak gerçekleşeceğini bilmektedir. Fakat Allah'ın gönderdiği elçilere birçok bela isabet etti ki onlar kendileriyle birlikte bulunan kimselerin onları yalanlamalarından korktular.¹¹⁴ Begavî, zikri geçen âyetle ilgili İbn Abbas'ın kıraatini naklettikten sonra söz konusu vecihle alakalı “Hz. Âişe bu kıraati kabul etmedi”¹¹⁵ şeklinde İbn Abbas'ın kıraatini eleştirdiğini bildirmiştir.¹¹⁶

Bazen de İbn Abbas'a nisbet edilen okuyuş, İmam Mushafî'na muhalif olduğu için tenkit edilmiştir. Bu bağlamda “مِنْ كُلِّ أَمْرٍ سَلَامٌ”¹¹⁷ âyeti örnek verilebilir. Nakledildiğine göre İbn Abbas, mezkûr âyeti “مِنْ كُلِّ أَمْرٍ سَلَامٌ” şeklinde okumuştur.¹¹⁸ Kaynakların çoğunda bu kıraatin câiz olmadığıyla ilgili nakiller zikredilmiştir. Örneğin Taberî, İbn Abbas'ın okuyuşuna göre anlamanın “*Ruh ve melekler o gecede, Rabbinin izniyle her insan için ineler, mü'min erkeklere ve kadınlara selam verirler*” şeklinde olduğunu ifade etmiştir. Müfessir, İmâm Mushafî'na muhâlif olduğu için bu okuyuşun câiz olmadığını çünkü İmâm Mushafî'nda “أَمْرٌ” kelimesinde “ي” harfinin bulunmadığını ancak İbn Abbas'ın kıraatinde “أَمْرِي” şeklinde yazı hattında “ي” harfine dönüşen bir hemzenin eklenildiğini belirtmiştir.¹¹⁹ Nehhâs da aynı şekilde İbn Abbas'ın okuyuşunun İmâm Mushafî'na muhalif olduğunu belirterek kıraatinin zayıf kabul edildiğini bildirmiştir.¹²⁰

Bu konuyla ilgili bir diğer örnek “إِنَّ بُيُوتَنَا عَوْرَةٌ وَمَا هِيَ بِعَوْرَةٍ”¹²¹ âyetidir. İbn Abbas'ın mezkûr âyette geçen “عَوْرَةٌ” kelimesini “و” olarak kesreli “و” harfiyle okuduğu aktarılmıştır.¹²² Kaynaklarda İbn Abbas'ın kıraatindeki “و” harfinin fetha harekesinden sonra kesreli olmasının Arap dilinin kullanımını açısından şâz olduğuna işaret edilerek bu ifadenin kıyas binaen “عَاوَةٌ” şeklinde elif harfine dönüştürülmesi gerektiği bildirilmiştir.¹²³ İbn Cinnî, İbn Abbas'a atfedilen bu okuyuşun şâz olduğunu kabul etmemiş ve bu şekilde bir kullanımın Arap şiirinde ve kelâmında kullanıldığını

¹¹⁴ Taberî, *Câmi 'u'l-beyân*, 13/395-397.

¹¹⁵ Begavî, *Me 'âlimü 'l-tenzil*, 4/286.

¹¹⁶ Begavî, *Me 'âlimü 'l-tenzil*, 4: 286.

¹¹⁷ el-Kadr 97/4-5.

¹¹⁸ Taberî, *Câmi 'u'l-beyân*, 24/548; Nehhâs, *İ'râbu'l-Kur'an*, 1347; İbn Hâleveyh, *Muhtasar fî şevâzî'l-Kur'an*, 177; Kirmânî, *Şevâzû'l-kirâât*, 519; İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-veciz*, 5/506; Ukberî, *İ'râbu'l-kirâati 'ş-şevâz*, 729; Kurtubî, *el-Câmi li ahkâmi'l-Kur'an*, 22/396; Ebû Hayyân, *Bahru'l-muhît*, 8/493.

¹¹⁹ Taberî, *Câmi 'u'l-beyân*, 24/548.

¹²⁰ Nehhâs, *İ'râbu'l-Kur'an*, 1347.

¹²¹ el-Ahzâb 33/13.

¹²² Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 5/55; Kirmânî, *Şevâzû'l-kirâât*, 383; Ukberî, *İ'râbu'l-kirâati 'ş-şevâz*, 2/303-304; Kurtubî, *el-Câmi li ahkâmi'l-Kur'an*, 14/218; Ebû Hayyân, *Bahru'l-muhît*, 7/212.

¹²³ Kurtubî, *el-Câmi ' li ahkâmi'l-Kur'an*, 14/218.

belirtmiştir. Nitekim “رجل عورٌ لورٌ” ifadesinde geçen “عورٌ” kelimesinde “و” harfinin fetha harekesinden sonra kesreli olarak kullanıldığını bildirmiştir. Ayrıca “وَقَدْ عَدُوْتُ إِلَى الْحَائِثِ يَتَّبِعِي شَاوٍ مِثْلَ شُلُوْلٍ شُلُشْلُ شَوْلٍ” şeklindeki beyitte geçen “شَوْلٍ” lafzında da böyle bir kullanım bulunduğunu haber vermiştir.¹²⁴

Sonuç

Kur’an’ın indirildiği ortama tanıklık eden ve onun ilk muhatabı olan sahâbe, Kur’an’ın eğitim ve öğretiminde asıl kaynak olan Hz. Peygamber’den eğitim almışlardır. Bu eğitimleri alan sahâbe; Kur’an’ı okuma, öğretme ve anlama konusunda ön plana çıkmıştır. Abdullah b. Abbas da bu sahâbe arasında yer almaktadır. Teyzesi Meymûne’nin Hz. Peygamber’in eşi olması hasebiyle çocuk yaştan itibaren Nebi’nin (s.a.s.) yanında olarak onun eğitiminde yetişmesi, ilim konusunda Resûlullah’ın “Allah’ım onu dinde fakih kıl ve ona tevili öğret” şeklindeki duasına mazhar olması, onu birçok ilmî alanda yetkin kılmıştır.

Abdullah b. Abbas, kıraat ilminde de ön plana çıkan bir sahâbidir. Onun kıraat ilmindeki yetkinliği tabakat kitaplarında dile getirilerek o, ikinci tabakadan kurrâ olan sahâbe arasında zikredilmiştir. Mütevâtir yedi kıraat imamından Nâfi‘, İbn Kesîr, Hamza b. Habîb ve Ebû Amr’ın; meşhur kıraat imamlarından Ebû Ca’fer el-Kârî ve Ya’kub’un kıraati muttasıl bir senedle Abdullah b. Abbas’a dayanmaktadır. Böylece ona atfedilen kıraatlerin bir kısmı kıraat-i aşereden altı kıraat imamının senedinde zikredilerek sahih kıraatler içerisinde yer almaktadır. İbn Abbas’ın sahih kıraatler dışındaki diğer okumaları ise şâz kıraatler içerisinde değerlendirilmiştir. Ona atfedilen bu okuyuşlar, ilk dönem eserlerden günümüze kadar kıraat ve tefsir kaynaklarının çoğunda geniş bir şekilde yer almaktadır. Bu vecihler, kaynaklarda biçimsel açıdan farklı şekillerde bulunmaktadır. Bu biçimsel farklılıklar; kelimenin yapısındaki harf veya hareketlerin farklı oluşu, vezinlerinin farklı olması, ifadenin tekil-çoğul, müennes-müzekker, ma’lûm-meçhûl gibi farklı şekillerde okunması, lafzın i’rab bakımından farklı konumlarda olması şeklindedir. Kaynaklarda geniş bir şekilde yer alan bu kıraat vecihleri bazen herhangi bir değerlendirmeye tabi tutulmadan sadece nakledilmekle yetinilmiştir. Bazen de dil ve anlam açısından delillendirme yoluna gidilerek âyetlerin te’vilinde ve tefsirinde kullanılmıştır. Âyetlerin açıklanmasında, yorumlanmasında, anlaşılmasında kullanılan bu okuyuşların çoğu tefsir mahiyetindedir. Bu bağlamda İbn Abbas’a atfedilen kıraat vecihleri, âyette geçen ifadenin anlamını açıklayarak âyetin anlaşılmasına katkı sağlamaktadır. Ayrıca âyetle ilgili ileri sürülen görüşleri ve yorumları destekleyerek âyetten kastedilen mananın ortaya çıkmasını sağlamaktadır.

¹²⁴ İbn Cinnî, *el-Muhteseb*, 2/176.

Kaynakça

Begavî, Ferrâ. Ebû Muhammed Hüseyin b. Mes'ûd. *Me'âlimu't-tenzîl*. thk. Muhammed Abdullâh en-Nemîr - Osman Cum'a Dâmiriyye - Süleyman Müslim el-Harş. Riyâd: Dâru Teybe, 1409.

Bennâ, Ahmed b. Muhammed ed-Dimyâtî. *İthâfu fudalâi'l-beşer fi'l-kirâati'l-erbeate aşer*. thk. Enes Mahrâh. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2011.

Ebû Alî el-Fârisî, Hasen b. Abdilgaffâr. *el-Hücce li'l-kurrâi's-seb'a*. thk. Bedreddîn Kahvecî - Beşir Cuvicâtî. Beyrut: Dâru'l-Me'mûn li't-Türâs, 1991.

Ebû Dâvûd, Ebû Bekr Abdullah b. Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî. *Kitâbü'l-Mesâhif*. thk. Muhibbuddîn Abdüssübhân Vâiz. Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1423/2002.

Ebû Hayyân, Muhammed b. Yûsuf el-Endelüsî. *el-Bahru'l-muhît*. thk. Âdil Ahmed Abdü'l-Mevcûd - Alî Muhammed Muavvîd. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1993.

Ferrâ, Yahyâ b. Ziyâd, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Ziyâd b. Abdillâh. *Me'âni'l-Kur'ân*. Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1983.

İbn Atiyye, Ebû Muhammed Abdülhak b. Gâlib el-Endelüsî. *el-Muharraru'l-veciz fi'tefsiri'l-kitâbi'l-azîz*. thk. Abdü's-Selâm Abdü's-Şâfi Muhammed. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2001.

İbn Cinnî, Ebû'l-Feth Osmân b. Cinnî el-Mevsilî. *el-Muhteseb fi'tebyini vücûhi şevâzî'l-kirâat ve'l-izâhi anhá*. thk. Alî en-Necdî Nâsîf-Abdülhalîm en-Neccâr - Abdülfettâh İsmâil Şelebî. Kahire: Meclisü'l-A'lâ li's-Şuuni'l-İslâmiyye, 1994.

İbn Hâleveyh, Ebû Abdillâh Hüseyin b. Ahmed. *Muhtasar fi şevâzî'l-Kur'ân min kitâbi'l-bedî'*. Kahire: Mektebetü'l-Mütenebbî, ts.

İbn Mihrân, Ebû Bekir Ahmed b. el-Hüseyin el-İsbehânî. *el-Gâye fi'l-kirâati'l-aşr*. Riyâd: Dâru's-Şevaf, 1990.

İbn Mücâhid, Ebû Bekir Ahmed b. Mûsâ b. el-Abbâs. *Kitâbü's-Seb'a fi'l-kirâat*. thk. Şevkî Dayf. Kahire: Dâru'l-Meârif, 1119.

İbnü'l-Cezerî, Ebû'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed b. Alî. *en-Neşr fi'l-kirâati'l-aşr*. thk. Alî Muhammed Dabbâ'. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.

İbnü'l-Cezerî, Ebû'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed b. Alî. *Gâyetü'n-nihâye fi tabakâti'l-kurrâ*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2006.

Kirmânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ebî Nasr. *Şevâzî'l-kirâat*. thk. Şimrân el-Acelî. Beyrut: Müessesetü'l-Belâğ, ts.

Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr. *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân ve'l-mübeyn limâ tedammenehû mine's-sünneti ve âyi'l-Furkan*. thk. Abdullâh b. Abdü'l-Muhsin et-Türkî. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2006.

Mekkî b. Ebû Tâlib, Ebû Muhammed b. Hammûş b. Muhammed el-Kaysî. *Müşkilü i'râbi'l-Kur'ân*. thk. Yâsîn Muhammed es-Sivvâs. Dımaşk: Dâru'l-Me'mûn li't-Türâs, ts.

Mekkî b. Ebû Tâlib, Ebû Muhammed b. Hammûş b. Muhammed el-Kaysî. *el-Keşf 'an vücûhi'l-kirâati's-seb' ve 'ilelihâ ve hiccihâ*. thk. Muhyiddîn Ramadân. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1997.

Nehhâs, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. İsmâîl. *İ'râbü'l-Kur'an*. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 2008.

Râzî, Ebû Abdullâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer. *Mefâtihu'l-gayb*. Lübnan: Dâru'l-Fikr, 1981.

Saylan, Nesrişah. *İbn Cinni'nin el-Muhteseb'inde Sahabeye Nisbet Edilen Kıraatler*. İstanbul: Nida Yayınları, 2020.

Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekir. *ed-Dürü'l-mensûr fi't-tefsîr bi'l-me'sûr*. thk. Abdullâh b. Abdülmuhsin et-Türkî. Kâhire: Merkezü Hicr li'l-Bühûs ve'd-Dirâsâti'l-'Arabiyye ve'l-İslâmiyye, 1424/2003.

Taberî, Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr. *Câmi'u'l-beyân 'an te'vili âyi'l-Kur'an*. thk. Abdullâh b. Abdülmuhsin et-Türkî. Kahire: Dâru'l-Hicr, 2001.

Ukberî, Ebü'l-Bekâ Muhibbüddîn Abdullâh b. Hüseyin b. Abdullâh. *İ'râbü'l-kirâati's-şevâz*. thk. Muhammed es-Seyyid 'Azzûz. Beyrut: 'Âlemü'l-Kütüb, 1417/1996.

Ünal, Mehmet. *Kur'an'ın Anlaşılmasında Kıraat Farklılıklarının Rolü*. Ankara: Fecr Yayınları, 2005.

Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsuddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân. *Ma'rifetü'l-kurrâi'l-kibâr ale't-tabakât ve'l-âsâr*. İstanbul: İSAM, 1995.

Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsuddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân. *Tabakatü'l-kurrâ*. Riyad: Merkezü'l-Melik Faysal li'l-Buhus ve'd-Dirasati'l-İslamiyye, 1418/1997.

Zeccâc, Ebü İshâk İbrâhîm b. es-Serî b. Sehl. *Me'âni'l-Kur'an ve i'râbüh*. thk. Abdülcelîl Abduh Şelebî. Beyrut: 'Âlemü'l-kütüb, 1408/1988.

Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Cârullâh Mahmûd b. Ömer b. Ahmed. *el-Keşşâf 'an hâkâiki gavâmizi't-tenzîl ve 'uyûni'l-ekâvil fi vücûhi't-te'vil*. thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd - Alî Muhammed Muavviz. Riyâd: Mektebetü'l-Ubeykân, 1998.